

School als beschermende factor in de sociaal-emotionele ontwikkeling van dove kinderen

Dove en ernstige slechthorende kinderen lopen grote risico's in hun sociaal emotionele ontwikkeling. Harry Knoors beschrijft in dit artikel die risico's. Vervolgens schetst hij de mogelijkheden die scholen hebben om preventief te werken en daarmee psychische problemen te voorkomen. De professionele school kan het kind op die manier voor tegen grote problemen beschermen.

HARRY KNOORS

Enkele jaren geleden lieten Dovenschap en de FODOK een onderzoek uitvoeren naar de mening van ouders en van dove volwassenen over de kwaliteit van het onderwijs aan ernstig slechthorende en dove kinderen. Rochelle Welvaart concludeert in het onderzoeksverslag: "Het onderwijs voor dove kinderen moet niet stil staan bij de beperkingen van het kind, maar een stap verder gaan. Er is geen verschil in intelligentie tussen horende en dove kinderen, waarom dan wel verschil in prestaties?" (Welvaart, 2005, 71). Er valt veel voor te zeggen dat het onderwijs zich juist moet richten op het benutten en vergroten van het potentieel van dove kinderen en niet zozeer de beper-

kingen van deze kinderen als uitgangspunt moet nemen. Bovendien heeft het er alle schijn van dat hoge verwachtingen van de zijde van ouders en leerkrachten leiden tot betere schoolprestaties van dove kinderen. Toch is de conclusie van Welvaart te simplistisch en bovendien problematisch. Te simplistisch, omdat geen rekening gehouden wordt met de fundamentele verschillen in ontwikkeling tussen dove en horende kinderen en problematisch, omdat het negeren van deze verschillen de effectiviteit van het onderwijs aan dove kinderen aanzienlijk kan aantasten. Het is zeker zo dat veel, maar niet alle, dove kinderen hetzelfde potentieel voor ontwikkeling en leren hebben als

Foto: Harry Op den Kemp

hun goedgevoerde leeftijdsgenoten. Maar het is net zo zeker dat er cruciale verschillen zijn in de omstandigheden waarin bij dove kinderen ontwikkelen en leren plaatsvinden én in de kenmerken die dove kinderen inbrengen in het leerproces. Het gaat daarbij om verschillen in taalontwikkeling en in uiteindelijke taalvaardigheid, in cognitieve profielen en in informatieverwerkingsstrategieën, in de hoeveelheid en kwaliteit van de vroege ervaringen en in de sociale vaardigheden en het emotioneel welbevinden. De verschillen in sociale vaardigheden en in emotioneel welbevinden leiden ertoe dat dove kinderen aanzienlijk meer risico lopen psychische problemen te ontwikkelen in vergelijking met horende leeftijdsgenoten. Deze problemen kunnen het schoolse leren nadelig beïnvloeden.

Risico's voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van ernstig-slechthorende en dove kinderen

Onderzoekers hebben ten minste zeven risicofactoren geïdentificeerd voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (Coie e.a., 1993). Deze factoren kunnen leiden tot psychische problemen in de kindertijd en later in het leven. De relatie tussen deze risicofactoren en de ontwikkelingseffecten in termen van gedrag en geestelijke gezondheid is niet lineair, maar juist zeer complex. Onderzoek toont aan dat alle geïdentificeerde risicofactoren ook van toepassing zijn op de ontwikkeling van dove kinderen. Soms komen ze op zichzelf voor, veel vaker echter is er sprake van diverse combinaties.

De eerste risicofactor betreft de gehoorstoornis zelf. Alhoewel voor veel dove mensen doofheid op de eerste plaats een culturele conditie is, is het zonder enige twijfel ook een functiebeperking als gevolg van een stoornis. Congenitale en vroege doofheid kunnen veroorzaakt worden door meerdere ernstige aandoeningen. Deze aandoeningen, bijvoorbeeld meningitis, vormen een risicofactor voor de neurologische ontwikkeling. Een aanzienlijk aantal dove kinderen ervaart in meer of mindere mate neurologische problemen.

Achterstanden in de ontwikkeling van sociale vaardigheden vormen een tweede risicofactor. De ontwikkeling van veel dove kinderen vertoont achterstanden in sociale cognities, in de herkenning, het begrip en in het reguleren van emoties en in de ontwikkeling van het logisch denken.

Een laag zelfbeeld is een derde risicofactor. Alhoewel een laag zelfbeeld niet typisch is voor dove kinderen, kan wel worden gesteld dat er in vergelijking met goedgevoerde leeftijdsgenoten meer dove kinderen zijn met een vergelijkbaar laag zelfbeeld.

Een vierde risicofactor betreft interpersoonlijke problemen. Op zichzelf hoeft doofheid niet tot problemen tussen mensen te leiden, net zo min als het opgroeien als doof kind in

Onderzoek levert 7 risicofactoren voor de sociaal-emotionele ontwikkeling op

1. de gehoorstoornis zelf
2. achterstanden in de ontwikkeling van sociale vaardigheden
3. een laag zelfbeeld
4. interpersoonlijke problemen
5. schoolprestaties die te wensen overlaten
6. ecologische factoren, zoals werkloosheid
7. de competenties en het gedrag van de onmiddellijke omgeving van het kind

een horend gezin of het onderwijs krijgen op een reguliere school tot interpersoonlijke problemen hoeft te leiden.

Aan de andere kant worden door dove kinderen ervaren gevoelens van afwijzing en isolatie geregeld in onderzoeken gerapporteerd. Weinig systematisch onderzoek is gericht naar het gepest worden van dove kinderen (Weiner & Miller, 2006). Wel zijn enkele verhalen gepubliceerd over het pesten van dove kinderen door horende kinderen in het regulier onderwijs of in de woonomgeving. Onderzoek naar pesten binnen een internaatsschool voor dove kinderen in de Verenigde Staten liet zien dat dove leerlingen op deze school vaker gepest werden door andere dove kinderen dan horende kinderen door hun klasgenootjes in dagscholen.

Te wensen overlatende schoolprestaties vormen een vijfde risicofactor voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. Het is een feit dat de onderwijsniveaus die dove jongeren behalen als zij de school verlaten gemiddeld genomen sterk achterblijven bij die van even intelligente goedgevoerde leeftijdsgenoten. Behaalde diploma's zijn vaak lager, veel meer dove dan horende schoolverlaters halen helemaal geen diploma en het percentage dove leerlingen dat hun opleiding niet afmaakt lijkt hoger te zijn dan dat van horende leeftijdsgenoten.

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat ecologische risico's, de zesde risicofactor, veel voorkomen bij dove mensen. Werkloosheidspercentages onder doven liggen relatief hoog. Zo werd in 2002 voor Nederland een werkloosheidspercentage van 50% gerapporteerd onder redelijk goed onderwezen dove volwassenen (De Graaf & Bijl, 2002). Ter vergelijking, het werkloosheidspercentage voor de gehele Nederlandse bevolking bedraagt 3,2%, voor mensen jonger dan 24 jaar 5,7% (gegevens CBS, mei 2007). Bij de zevende en laatste risicofactor gaat het om de onmiddellijke omgeving waarin dove kinderen opgroeien. Vloeiende communicatie in een gezin met een opgroeiend kind is uiteraard van groot belang voor de ontwikkeling. Als een kind doof is kan dit gemakkelijk de communicatie tussen ouders en kind verstoren, zeker als deze ouders goedgevoerd zijn. Een mismatch in de vroege communicatie tussen dove kinderen en hun moeders kan direct leiden

tot de ontwikkeling van psychische problemen later in het leven (Wallis, Musselman & McCain, 2003). Verstoringen in de communicatie kunnen in een gezin optreden, ongeacht de gehanteerde wijze van communicatie.

Moeizame communicatie in een gezin met een doof kind kan ook op meer indirecte wijze leiden tot de ontwikkeling van psychische problemen. Als gevolg van communicatieproblemen kan bijvoorbeeld fysiek misbruik optreden. Sullivan en Knutson (2000) hebben de prevalentie van misbruik onderzocht bij Amerikaanse kinderen met en zonder functiebeperkingen. 31% van alle kinderen met beperkingen werd misbruikt vergeleken met 9% van alle kinderen zonder beperkingen. Verwaarlozing bleek de meest voorkomende vorm van misbruik, gevolgd door fysieke mishandeling, emotionele mishandeling en seksueel misbruik. Bij dove kinderen bleek verwaarlozing en emotionele mishandeling twee keer zo vaak voor te komen als bij goedgevoelende kinderen, terwijl de kans op fysieke mishandeling vier keer hoger was. In een onderzoek naar het toepassen van fysieke straffen door horende moeders van dove kinderen (Knutson, Johnson & Sullivan, 2004) werd vastgesteld dat moeders frequent fysiek straffen als reactie op gedrag van hun kind dat ze als niet goed beoordeelden, bijvoorbeeld omdat een kind iets vernielde of gevaarlijk gedrag vertoonde. Het lijkt erop dat de communicatieproblemen in een gezin gemakkelijk kunnen leiden tot gevoelens van onmacht bij het reguleren van ongewenst gedrag van dove kinderen. En dat in zulke gevallen vaker dan bij goedgevoelende kinderen gegrepen wordt naar het middel van fysiek straffen.

BIJ DOVE KINDEREN BLIJKT VERWAARLOZING EN EMOTIONELE MISHANDELING TWEE KEER ZO VAAK VOOR TE KOMEN ALS BIJ GOEDHORENDE KINDEREN

Verrassend genoeg stelden Sullivan en Knutson (2000) geen verhoogd risico voor seksueel misbruik bij dove kinderen vast. Dit is in tegenspraak met casuïstiek op dit gebied en met resultaten van andere empirische onderzoeken. In Nederland zijn geen specifieke onderzoeksresultaten beschikbaar over de mate waarin dove kinderen blootgesteld worden aan seksueel misbruik, maar we zijn in het laatste decennium ongelukkigerwijs getuige geweest van verschillende gevallen van seksueel misbruik van dove kinderen en jongeren door dove klas- of groepsgenoten. Onderzoek onder dove jongeren in residentiële scholen in de Verenigde Staten (Sullivan e.a. 1987) laat zien dat maar liefst 50% van deze jongeren geconfronteerd is geweest met seksueel misbruik. Ook andere onderzoeken in de

Verenigde Staten en in Groot-Brittannië hebben een verhoogd risico op seksueel misbruik voor dove kinderen aangetoond, ook in andere onderwijssettings (bijvoorbeeld dagscholen), maar niet zo hoog als gerapporteerd wordt voor residentiële settings.

Noors onderzoek (Kvam, 2004) bevestigt de eerdere Amerikaanse en Britse bevindingen. In een grootschalig retrospectief onderzoek werd vastgesteld dat dove vrouwen twee keer zo vaak seksueel misbruik met fysiek contact ervoeren als goedgevoelende leeftijdsgenoten. Seksueel

misbruik van dove mannen bleek meer dan drie keer vaker voor te komen dan bij goedgevoelende mannen. Geslachtsgemeenschap gedurende de kindertijd was door dove vrouwen drie en door dove mannen vijf keer vaker ervaren dan door goedgevoelende vrouwen en mannen. Uit het Noorse onderzoek blijkt dat 50% van alle misbruik plaatsvindt door mensen die zelf ook doof zijn. Eveneens 50% van alle misbruik bleek plaats te vinden op scholen voor dove kinderen. Een vergelijking van dove volwassenen die seksueel misbruik rapporteerden en degenen die

SCHOOL ALS BESCHERMENDE FACTOR

niet misbruikt waren leerde dat degenen die seksueel misbruikt waren vaak minder vrienden in de thuisomgeving hadden, vaker op school gepest waren en substantieel vaker een slechte relatie onderhielden met vader of moeder. Een andere vorm van misbruik betreft het misbruik van genotsmiddelen, zoals alcohol en drugs. Uit het weinige beschikbare onderzoek (Rendon, 1992; Moore & McAweeney, 2006/2007) valt af te leiden dat de prevalentie van misbruik van genotsmiddelen in de Dovengemeenschap op zijn minst even groot is als in de

gehele samenleving. Ook het patroon van misbruik lijkt vergelijkbaar. Er zijn echter klinische studies die wijzen op een veel hoger misbruik van alcohol en drugs onder dove mensen die in moeilijke sociale en economische omstandigheden leven en die beperkte communicatievaardigheden in gebarentaal of in gesproken taal hebben. Bovendien zijn er aanwijzingen dat er sprake is van nog grotere terughoudendheid dan in de gehele samenleving bij het rapporteren van problemen met alcohol en drugs. Deze terughoudendheid is volgens onderzoekers in de Verenigde

Staten, Groot-Brittannië en in Nederland terug te voeren op gevoelens van schaamte, ontkenning en op taboes binnen de Dovengemeenschap.

Psychisch welbevinden

Factoren die de sociaal-emotionele ontwikkeling van dove kinderen en jongeren kunnen bedreigen doen zich, zo laat het zich aanzien, vaak voor. Het is dan ook nauwelijks verrassend dat psychische problemen onder dove kinderen, jongeren en volwassenen veel vaker gerapporteerd worden dan in de totale bevolking. Theo van Eldik onderzocht psychische problemen van dove kinderen en jongeren in Nederland (Van Eldik, Treffers, Veerman & Verhulst, 2004; Van Eldik, 2005). In één van de onderzoeken gebruikte Van Eldik de oudervragenlijst uit de CBCL. De prevalentie van psychische problemen, zoals gerapporteerd door de ouders, bleek bij dove kinderen twee tot drie keer hoger te liggen dan in een goedgevoerde normgroep. Er werd geen verschil gevonden in frequentie tussen externaliserende problemen (bijvoorbeeld agressief gedrag) en internaliserende problemen (zoals extreem teruggetrokken gedrag). In een andere studie onderzocht Van Eldik het psychisch welbevinden van dove jongeren door hun zelf hierover vragen te stellen. Van Eldik maakte gebruik van een aangepaste vorm van de Youth Self Report. Ook nu bleken psychische problemen veel vaker voor te komen dan in een normgroep. Dove jongeren zelf rapporteerden meer internaliserende problemen dan externaliserende problemen. Ook Van Gent concludeert uit onderzoek onder dove adolescenten dat er sprake is van een hoge prevalentie van psychopathologie, namelijk afhankelijk van het gekozen onderzoeksinstrument variërend van 28 tot 63%. DSM-classificaties door psychiaters wijzen op 27% emotionele stoornissen, 11% gedragstoornissen en 7% overige stoornissen (Van Gent, Goedhart, Hindley & Treffers, 2007).

De resultaten van deze Nederlandse onderzoeken bevestigen cijfers over het voorkomen van psychische problemen bij dove kinderen en volwassenen in landen als de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Oostenrijk en Noorwegen.

Beschermende factoren: kind, gezin en school

Beschermende factoren kunnen voorkomen dat risico's voor de sociaal-emotionele ontwikkeling leiden tot negatieve effecten op het psychisch welbevinden. Beschermende factoren zijn onder te verdelen in drie domeinen (Greenberg, Domitrovich & Bumbarger, 2001). Het eerste is het individuele domein: de cognitieve en sociale vaardigheden van een persoon en zijn temperament. Het tweede betreft de kwaliteit van de interacties van een kind met zijn omgeving en de hechting van een kind aan ouders en andere gezinsleden, andere volwassenen en vriendjes en

AANDACHT VOOR DE SOCIAAL-EMOTIONELE ONTWIKKELING IS EEN BELANGRIJKE TAAK VAN ONS ONDERWIJS

vriendinnetjes. Het derde domein is dat van de school. Het gaat hierbij om de intensiteit van relaties tussen ouders en school en de kwaliteit van het onderwijs. Dit domein staat in het vervolg van dit artikel centraal.

De druk op scholen om zich met name op cognitieve activiteiten te richten, zodat leerlingen zo goed mogelijke schoolprestaties kunnen leveren, is de laatste decennia steeds groter geworden. Dit uit zich onder andere in de publicatie van CITO resultaten in Nederland en het meten en publiceren van onderwijsprestaties per school in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Ook scholen die onderwijs verzorgen aan ernstig slechthorende en dove kinderen ervaren deze druk. Uiteraard zijn de schoolse vaardigheden ook voor deze kinderen van groot belang.

Verbetering van de lees- en rekenprestaties van dove kinderen is zeker gewenst als we er uiteindelijk voor willen zorgen dat meer doven hoger opgeleid worden en betaald werk vinden in onze samenleving. Echter, grote nadruk op schoolse vaardigheden kan gemakkelijk leiden tot een vermindering van de aandacht voor de sociaal-emotionele

ontwikkeling van kinderen. Als gevolg van de toegenomen frequentie van ernstige gedragsproblemen bij kinderen en jongeren in veel westerse samenlevingen is geleidelijk consensus ontstaan dat scholen meer moeten doen dan instructie in schoolse vakken verzorgen. Aandacht voor de sociaal-emotionele ontwikkeling is een belangrijke taak van ons onderwijs. Deze aandacht kan niet alleen bijdragen aan de vermindering van gedragsproblemen, maar kan ook positief uitwerken op het schoolse leren, omdat welbevinden van leerlingen een essentiële conditie is voor het leveren van leerprestaties (Greenberg e.a., 2003). Omdat juist dove kinderen veel risico lopen op de ontwikkeling van psychische problemen, zouden dovenscholen intensief en systematisch aandacht moeten besteden aan de sociaal-emotionele ontwikkeling van hun leerlingen. In hun leerplannen moet een goede balans gevonden worden tussen tijd voor schoolse vakken, waaronder communicatie, taalbeheersing en geletterdheid en tijd voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden. Scholen voor dove kinderen zijn gebaat bij de implementatie van effectieve preventieprogramma's ter voorkoming van psychische problemen, bij invoering van structureel en systematisch onderzoek naar de sociale en emotionele ontwikkeling en de ontwikkeling van geestelijke gezondheid en, wanneer dat noodzakelijk is, bij de toepassing van specifieke behandelprogramma's voor dove kinderen met psychische problemen.

Effectieve preventie van psychische problemen bij dove kinderen

Op het gebied van preventie heeft zich in het Nederlandse onderwijs aan dove kinderen een aantal positieve ontwikkelingen voorgedaan. Zo zijn er verschillende websites voor dove kinderen, jongeren en hun ouders en leerkrachten tot stand gekomen die gericht zijn op het bevorderen van de kennis over vriendschappen, relaties, seksualiteit en seksueel gedrag (bv. www.weetal.nl). Er is aandacht gekomen voor het gebruik en misbruik van alcohol en drugs door doven (www.alcoholendrugsinbeeld.nl). Ook is de leerlijn seksualiteit en relaties ontwikkeld en op scholen geïntroduceerd. Herintroductie op dovenscholen van de Nederlandse versie van het PAD programma kan verder bijdragen aan de totstandkoming van een redelijk samenhangend leerplan ten behoeve van de bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling van dove kinderen. Positieve ontwikkelingen als deze vormen op zichzelf echter geen garantie dat ze ook leiden tot de preventie van psychische problemen bij dove kinderen. De effectiviteit van programma's die zich direct dan wel indirect richten op de preventie van gedragsproblemen bij kinderen is vaak beperkt, vooral vanwege een fragmentarisch karakter en een gebrek aan coördinatie op dit gebied in de scholen (Greenberg e.a., 2003).

HERINTRODUCTIE VAN HET PAD PROGRAMMA IS NODIG

Uit een onderzoek naar 34 programma's gericht op de preventie van psychische problemen bij schoolkinderen valt af te leiden dat succesvolle preventieve interventies al vroeg moeten starten, bij voorkeur op de kleuterschool en dat programma's een aantal jaren moeten doorlopen (Greenberg, Domitrovich & Bumbarger, 2001). Preventieprogramma's moeten niet zozeer gericht zijn op het probleemgedrag zelf, maar moeten proberen te bewerkstelligen dat risicofactoren tot minder nadelige effecten leiden en dat beschermende factoren gestimuleerd worden. Preventieprogramma's, die zich richten op het kind en op de omgeving van het kind thuis en op school, zijn effectiever dan programma's die alleen op het gedrag van het kind gericht zijn. Wetenschappelijk onderbouwde interventieprogramma's, gericht op de preventie van psychische problemen bij kinderen beslaan meerdere jaren, veronderstellen een hechte samenwerking tussen school en gezin en combineren verschillende deelprogramma's en strategieën. Deze deelprogramma's en strategieën worden verweven met de lessen in de schoolse vakken. Het opzetten en uitvoeren van effectieve preventieprogramma's vormt voor scholen voor dove kinderen een grote

uitdaging. De introductie van tweetalig dovenonderwijs in Nederland heeft geleid tot intensieve samenwerking tussen alle scholen voor dove kinderen om leerplannen te ontwikkelen voor de Nederlandse Gebarentaal, het gesproken Nederlands en Dovencultuur: Sprong Vooruit. Vergelijkbare sprongen vooruit zijn nodig als het gaat om het onderwijs in lezen en schrijven, maar ook als het gaat om het tot stand brengen van een effectief leerplan ter bevordering van een gezonde sociale en emotionele ontwikkeling.

Tijd voor preventie

Op welke wijze kunnen we erin slagen genoeg tijd te vinden voor de taak om de sociale en emotionele ontwikkeling van dove kinderen systematisch te bevorderen zonder nadelige effecten voor hun schoolse leren? Minstens drie mogelijkheden dienen zich aan.

HET VERGROTEN VAN DE ONDERWIJSTIJD IS EEN OVERWEGING

Op de eerste plaats kan overwogen worden de onderwijstijd te vergroten. Een manier om dit te bereiken is door scholen voor slechthorende en dove kinderen te veranderen in zogeheten brede scholen. Anders gezegd, de schooldag voor slechthorende en dove kinderen wordt zowel in het primair als secundair onderwijs verlengd om daarmee tijd vrij te maken voor een buitenschools programma met systematische activiteiten gericht op de sociaal-emotionele ontwikkeling: sport en spel, training van sociale vaardigheden, leren vrije tijd te besteden, ervaringen opdoen met onderlinge contacten en contacten met dove volwassenen. Deze verlenging van de onderwijstijd kan overigens ook bereikt worden door vergelijkbare activiteiten gedurende weekenden en vakanties te organiseren. Langdurige multidisciplinaire programma's, gericht op de behandeling van psychische problemen bij slechthorende en dove kinderen kunnen in Nederland uitgevoerd worden door bijvoorbeeld zorginstellingen, gefinancierd met middelen uit de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ). De prevalentie van psychische problemen onder ernstig slechthorende en dove kinderen en jongeren rechtvaardigt echter ook intensieve naschoolse programma's, gericht op de preventie van deze problemen, uitgevoerd door dezelfde instellingen die zich met behandeling bezig houden en eveneens bekostigd vanuit de AWBZ. Deze preventieve programma's zouden niet alleen gericht moeten zijn op slechthorende en dove kinderen in het speciaal onderwijs, maar ook op slechthorende en dove kinderen die individueel dan wel groepsgewijs in het regulier onderwijs zijn geplaatst. Deze preventieprogramma's zouden aangevuld

moeten worden met programma's die ouders ondersteunen in de opvoeding van hun dove kind, niet alleen tijdens de baby- peuter- en kleutertijd, maar gedurende alle cruciale fases in de ontwikkeling van dove kinderen en jongeren. Een tweede manier om tijd vrij te maken voor bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling is de efficiëntie en effectiviteit van het onderwijs aan dove kinderen te verhogen. Dit kan door toepassing van de resultaten van meer dan 30 jaar onderzoek naar de kwaliteit van onderwijs en instructie. Dit onderzoek is in 2003 door Robbert Marzano in zijn inmiddels ook in het Nederlands vertaalde en door Bazalt uitgegeven boek 'Wat werkt op school'. Het werk van Marzano vormt een uitstekende brug tussen onderzoek en onderwijspraktijk. Wetenschappelijk onderzoek naar de effectiviteit van instructie en onderwijs is door hem vertaald in een beperkt aantal specifieke acties op het niveau van de school, de klassenleerkracht en het kind. Dit actieprogramma gaat gepaard met een instrument om de effectiviteit van een school en het daar gegeven onderwijs in kaart te brengen, om verbeteracties te implementeren en om deze te volgen.

MARZANO: EFFECTIVITEIT VAN INSTRUCTIE EN ONDERWIJS VERTAALD NAAR ACTIES IN DE SCHOOL EN DE KLAS

Tegelijkertijd is het noodzakelijk om in het leerplan en in de leerinhouden te komen tot een beperkt aantal duidelijke prioriteiten. Dit werd onlangs naar voren gebracht werd door Fons van Wieringen, de voorzitter van de Nationale Onderwijsraad. Naar zijn mening moet de inhoud van het leerplan beperkt worden tot de kernaspecten van het schoolse leren, aspecten die absoluut noodzakelijk zijn voor vervolgonderwijs, beroepsuitoefening en voor sociaal functioneren (Van Wieringen, 2007). Dit moet zorgen voor een in de termen van Marzano "hanteerbaar en realiseerbaar leerplan in de beschikbare onderwijstijd". Tot slot is het gewenst om dove kinderen en jongeren systematisch te instrueren in manieren om zelfstandig informatie uit verschillende bronnen te kunnen verzamelen. Dit houdt niet alleen in dat alles op alles gezet moet worden om de lees- en schrijfvaardigheden van dove leerlingen te verbeteren, maar het betekent ook instructie in het gebruik van effectieve zoekstrategieën voor informatie op het internet en in andere informatiebronnen.

Een derde manier om tijd te winnen ter faveure van de bevordering van de sociaal-emotionele ontwikkeling is het vergroten van de effectiviteit van de instructie door deze beter aan te passen aan de talige en de cognitieve kenmerken van ernstig slechthorende en dove leerlingen. Niemand

zal betwisten dat vloeiende interactie tussen leerkrachten en leerlingen en tussen leerlingen onderling een hoeksteen van het onderwijs vormen, al is het zeker zo dat vloeiende interactie op zichzelf niet altijd een effectieve informatieoverdracht garandeert. Vloeiende interactie in schoolklassen met dove kinderen komt niet vanzelf tot stand. De vaardigheid in de gebarentaal en in de gesproken taal van dove kinderen en jongeren in tweetalige scholen varieert aanmerkelijk. Dit stelt hoge eisen aan de vaardigheid van leerkrachten in de omgangs- en in de instructietaal. Leerkrachten moeten dusdanig vloeiend in de gesproken en in de gebarentaal zijn dat ze deze talen kunnen begrijpen en gebruiken in de dagelijkse sociale communicatie, maar ook in de cognitief veel meer vereisende instructiesituaties. Daarnaast moeten leerkrachten kindvarianten van beide talen kunnen begrijpen; bovendien moeten ze in staat zijn hun eigen taalaanbod aan te passen aan de sterk wisselende taalvaardigheid van dove leerlingen. Dit vormt een enorme uitdaging, zeker voor degenen die horend zijn en voor wie gebarentaal een vreemde taal is. Gezien het feit dat in veel landen tweetalig onderwijs aan dove kinderen en jongeren een grote vlucht heeft genomen, is het opmerkelijk te moeten constateren dat er vrijwel geen onderzoek bekend is naar de vaardigheid van leerkrachten in gebarentaal en naar de kwaliteit van interacties in deze taal in klassen met dove leerlingen.

In 2006 is aan de Radboud Universiteit Nijmegen in het kader van het Twinschoolproject een onderzoek gestart naar aspecten van de kwaliteit van instructie in het onderwijs aan dove kinderen. Een van de deelonderzoeken is het afgelopen studiejaar gericht geweest op het oordeel van dove kinderen in de bovenbouw van het basisonderwijs over hun participatie in de klas en over de communicatievaardigheden van hun leerkrachten en medeleerlingen (Van Sleen, 2007). Verschillende vragenlijsten, waaronder de Nederlandse versie van de Classroom Participation Questionnaire en de Zelfevaluatie Basisonderwijs, zijn voorgelegd aan 52 dove kinderen die in leeftijd varieerden tussen 9 en 11 jaar oud. 44 van deze kinderen volgen onderwijs in 4 scholen voor slechthorende of dove kinderen, terwijl 8 kinderen in enige vorm van regulier basisonderwijs geplaatst zijn. Met een deel van de betrokken kinderen werden ook interviews gehouden. Analyse van de resultaten uit de vragenlijsten wijst erop dat de bevroegde dove kinderen vaak problemen ondervinden bij het begrijpen van de taal van hun leerkrachten en medeleerlingen en dat de participatie in de lessen daaronder lijdt. Dit geldt zowel voor de dove kinderen in het speciaal onderwijs als voor de dove kinderen op reguliere scholen.

Uiteraard is veel meer onderzoek nodig om stellige uitspraken te kunnen doen. Bovendien is interactie met leerlingen slechts één aspect van instructie. Toch lijken er voldoende

SCHOOL ALS BESCHERMENDE FACTOR

redenen om leerkrachten veel intensiever te trainen in gebarentaalvaardigheid, in het verstaan van de spraak van dove kinderen en in effectieve klasseninteractie. In deze trainingen zou ook aandacht gegeven moeten worden aan de toepassing van specifieke didactische technieken, zoals 'scaffolding' (de steun die de leerkracht geeft aan de leerling bij taken die de leerling zonder hulp nog niet kan voltooien), geleid leren en gemeenschappelijk problemen oplossen. Deze trainingen zullen zeker bijdragen aan de vergroting van de effectiviteit van het onderwijs aan dove kinderen in verschillende onderwijssettingen. Ook hierdoor komt tijd vrij om te spenderen aan sociaal-emotionele vorming.

Besluit

De conclusie van Welvaart dat dove kinderen vanwege een vergelijkbare leeraanleg identieke schoolprestaties zouden moeten bereiken als hun goedgehoorde leeftijdsgenoten is te absoluut. Dove kinderen verschillen in een aantal opzichten essentieel van horende leeftijdsgenoten. Zo worden zij in hun sociaal-emotionele ontwikkeling in veel ernstigere mate bedreigd. Deze bedreiging kan een beletsel vormen voor het schoolse presteren. Als we deze bedreig-

DOVE KINDEREN HEBBEN VAAK PROBLEMEN MET HET BEGRIJPEN VAN DE TAAL VAN HUN LERAAR

ging zoveel mogelijk willen wegnemen, als we het ontstaan van psychische problemen willen voorkomen, als we het schoolse leren nog verder willen bevorderen, dan moeten scholen in nauwe samenwerking met zorginstellingen een samenhangend en veelomvattend programma realiseren, gericht op de preventie, de signalering en de behandeling van psychische problemen bij slechthorende en dove kinderen. Als deze scholen hierin slagen, dan vormen ze daadwerkelijk een beschermende factor voor de sociaal-emotionele ontwikkeling van slechthorende en dove kinderen.

Over de auteur

Dr. Harry Knoors is directeur van Viataal Diagnostisch Centrum. Daarnaast is hij als hoogleraar verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Zijn bijzondere leeropdracht heeft betrekking op de opvoeding van en het onderwijs aan slechthorende en dove kinderen.